

ADVIES VOOR RICHTLIJNEN VOOR DE
INHOUD VAN HET MILIEU-EFFECTRAPPORT
COMPAGNIESOEFENTERREIN-MINUS HAVELTE

171-50
24 april 1989

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Advies

Advies voor richtlijnen voor de inhoud van het
milieu-effectrapport Compagniesoefenterrein-minus Havelte
[Commissie voor de Milieu-effectrapportage].

Utrecht : Commissie voor de Milieu-effectrapportage

ISBN 90-5237-058-3

SISO 614.62 UDC [504.064.2:355.7](492*7970)

Trefw.: milieu-effectrapportage ; Havelte.

commissie voor de milieu-effectrapportage

Aan de staatssecretaris van Defensie,
dhr. J. van Houwelingen,
Postbus 20701,
2500 ES 's-Gravenhage

uw kenmerk
MG89/1207
onderwerp
Advies voor richtlijnen
COT-minus Havelte

uw brief
16 februari 1989

ons kenmerk
U367-89/Ro/ao/171-49
utrecht,
24 april 1989

Met bovengenoemde brief verzocht U de Commissie voor de milieu-effectrapportage advies uit te brengen over de richtlijnen voor de inhoud van het op te stellen milieu-effectrapport inzake het compagniesoefenterrein- minus (COT-minus) Havelte.

Hierbij bied ik U het advies van de Commissie aan overeenkomstig artikel 41n, eerste lid van de Wet algemene bepalingen milieuhygiëne (Wabm). Voor de inhoud van het advies verwijs ik kortheidshalve naar de samenvatting, waarin de belangrijkste punten uit het advies zijn bijeengebracht.

Daarnaast vraag ik Uw aandacht voor het volgende.

1. In de startnotitie heeft de initiatiefnemer te kennen gegeven varianten te willen onderzoeken waarbij zoveel mogelijk rekening wordt gehouden met de aanwezige waarden, zoals natuurwetenschappelijke, landschappelijke en cultuurhistorische waarden en met de kwaliteiten van het natuurlijke milieu, zowel in als rondom het gebied.

De Commissie is van oordeel dat moet worden onderzocht of hieraan ook kan worden voldaan door een locatie-alternatief te ontwikkelen, waarbij de nog benodigde 300 hectare oefenterrein, wordt gesitueerd op landbouwgronden.

De Commissie is zich er van bewust dat het Structuurschema Militaire Terreinen (SMT, deel d) voorschrijft dat "niet meer dan ca. 100 ha van de aangrenzende landbouwgronden in de omgeving van de Schipslootweg zal worden geoccupeerd". Toch geeft zij in het advies de hierboven genoemde aanbeveling, om de volgende redenen:

Ten eerste denkt de Commissie te kunnen constateren dat de maatschappelijke opvattingen over het onttrekken van landbouwgronden voor militaire doeleinden onderhevig zijn aan verandering. Dit zou tot uitdrukking kunnen komen in de eerstvolgende herziening van het SMT, die mogelijk in 1990 zal plaatsvinden. Daarop vooruitlopend zou reeds nu onderzocht kunnen worden in hoeverre aanleiding bestaat om de locatiekeuze opnieuw af te wegen. Het ruimtelijk defensiebeleid, dat mede gericht is op het handhaven van de kwaliteit van het milieu, kan blijken daarvoor een uitgangspunt te zijn.

In de tweede plaats heeft het gebied grote natuur- en cultuurwaarden. Dit komt onder andere tot uiting in de aanwijzing als Grote Eenheid Natuurgebied (GEN), als Nationaal Landschap en als potentieel Nationaal Park.

De Commissie is derhalve van mening dat er redenen zijn om van het gestelde in het SMT af te wijken en in het MER een meest milieuvriendelijk alternatief te betrekken, waarbij het COT-minus zo veel mogelijk wordt gesitueerd op landbouwgronden, die uit oogpunt van natuur- en cultuurwaarden wellicht van minder groot belang zijn.

2. Blijkens het Structuurschema Militaire Terreinen en de startnotitie dient circa 330 hectare van het terrein Havelte-Oost te worden gehandhaafd als zogenaamd Overig Oefenterrein (OOT). De besluitvorming hieromtrent is niet onderworpen aan de m.e.r.-plicht en zal dan ook pas in een later stadium plaatsvinden.

De Commissie is echter van mening dat de situering en de inrichting van dit OOT niet los kan worden gezien van de inrichting van het COT-minus; zo kan de aanwezigheid van een OOT in de nabijheid van het COT-minus van invloed zijn op te verwachten milieu-effecten, bijvoorbeeld met betrekking tot de fauna, de vegetatie en geluid- en stofoverlast (synergetische en cumulatieve effecten).

De Commissie beveelt daarom aan om de effecten van het OOT in het op te stellen MER te betrekken.

De Commissie hoopt met haar advies een constructieve bijdrage te leveren aan de besluitvorming. Zij zal gaarne vernemen op welke wijze U van haar advies gebruik heeft gemaakt.

dr. J.Th. de Smidt,
voorzitter van de werkgroep m.e.r.
COT-minus Havelte

ADVIES VOOR RICHTLIJNEN VOOR DE
INHOUD VAN HET MILIEU-EFFECTRAPPORT
COMPAGNIESOEFENTERREIN-MINUS HAVELTE

Advies op grond van artikel 41n, eerste lid, van de Wet algemene bepalingen milieuhygiëne (Regelen met betrekking tot milieu-effectrapportage) inzake de richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport ten behoeve van de besluitvorming over het compagniesoefenterrein-minus Havelte;

uitgebracht aan de Staatssecretaris van Defensie door de Commissie voor de milieu-effectrapportage, namens deze,

de werkgroep m.e.r. COT-minus Havelte

de secretaris,

de voorzitter,

mr. E. van Rosmalen.

dr. J.Th. de Smidt.

24 april 1989

INHOUDSOPGAVE

	<u>Pagina</u>
1. INLEIDING	1
2. SAMENVATTING VAN HET ADVIES	2
3. VORM EN PRESENTATIE VAN HET MER	5
4. PROBLEEMSTELLING EN DOEL	5
4.1 Probleemstelling	5
4.2 Doel van het voornemen	8
5. DE VOORGENOMEN ACTIVITEIT EN DE REDELIJKERWIJS IN BESCHOUWING TE NEMEN ALTERNATIEVEN	9
5.1 Algemeen	9
5.2 Voorgenomen activiteit	9
5.3 Referentiekader	10
5.4 Alternatieven en varianten	11
5.5 Nadere milieu-beschermende maatregelen	13
5.6 Het meest milieuvriendelijke alternatief	13
6. TE NEMEN EN EERDER GENOMEN BESLUITEN	14
7. BESTAANDE TOESTAND VAN HET MILIEU EN DE TE VERWACHTEN ONTWIK- KELING VAN DAT MILIEU	15
7.1 Algemeen	15
7.2 Abiotische factoren: (geo)hydrologie, geomorfologie en bodem	16
7.3 Biotische factoren	17
7.3.1 Vegetatie	17
7.3.2 Fauna	17
7.4 Ruimtegebruik	17
7.5 Landschap	17
7.6 Archeologie en historische geografie	17
7.6.1 Archeologie	17
7.6.2 Historische-geografische kenmerken	18
7.7 Geluid	18
7.8 Trillingen	18
7.9 Veiligheidsaspecten	18
8. BESCHRIJVING VAN DE GEVOLGEN VOOR HET MILIEU	19
8.1 Algemeen	19
8.2 Abiotische factoren: (geo)hydrologie, geomorfologie en bodem	19
8.3 Biotische factoren	20
8.3.1 Vegetatie	20
8.3.2 Fauna	21

	<u>Pagina</u>
8.4 Ruimtegebruik	21
8.5 Landschap	21
8.6 Archeologie en historisch-geografische aspecten	22
8.7 Geluid	22
8.8 Trillingen	23
8.9 Veligheids- en gezondheidsaspecten	23
8.10 Overige en indirecte gevolgen, gevolgen van secundaire activiteiten	23
9. VERGELIJKING VAN DE TE VERWACHTEN ONTWIKKELINGEN VAN HET MILIEU MET DE BESCHREVEN GEVOLGEN VOOR HET MILIEU VAN ELK VAN DE IN BESCHOUWING GENOMEN ALTERNATIEVEN	24
10. OVERZICHT VAN LEEMTEN IN KENNIS EN INFORMATIE, EVALUATIE ACHTERAF	24
11. SAMENVATTING VAN HET MER	25

BIJLAGEN

1. Brief van de Staatssecretaris van Defensie (kenmerk MG89/1207) d.d. 16 februari 1989 aan de voorzitter van de Commissie voor de milieu-effectrapportage met verzoek om advies.
2. Openbare bekendmaking door het Ministerie van Defensie in de Staatscourant nr. 39 van 23 februari 1989.
3. Samenstelling van de werkgroep van de Commissie voor de milieu-effectrapportage.
4. Lijst van inspraakreacties.

1. INLEIDING

In het Structuurschema Militaire Terreinen (deel d, regeringsbeslissing) is bepaald dat bij Havelte een compagniesoefenterrein-minus (COT-minus) zal worden ingericht, waarbij EOT- en OOT-medegebruik zal plaatsvinden. De twee bestaande eenheids-oefenterreinen op Havelte-West zullen te zamen met een deel (ca. 300 ha) van het gebied aan de oostzijde van de Van Helomaweg een functie voor compagniesoefeningen vervullen. Het deel ten oosten van de Van Helomaweg is ook nu in gebruik als militair oefenterrein. Indien de benodigde 300 hectare niet geheel binnen het bestaande terrein Havelte-Oost gerealiseerd wordt, zal blijkens het SMT niet meer dan ca. 100 ha van de aangrenzende landbouwgronden in de omgeving van de Schipslootweg worden geoccupeerd.

Voor de inrichting van het COT-minus zal door het Ministerie van Defensie een inrichtingsplan worden vastgesteld. Op 23 februari 1989 is door het Ministerie van Defensie de procedure gestart ten behoeve van de besluitvorming over dit inrichtingsplan. In deze procedure worden de regels met betrekking tot milieu-effectrapportage uit de Wet algemene bepalingen milieuhygiëne (Wabm) toegepast.

De bekendmaking van de start van de milieu-effectrapportage (m.e.r.) vond op 23 februari 1989 plaats in de Staatscourant en een aantal nieuwsbladen (bijlage 1). Per brief van 16 februari 1989 (bijlage 2) verzocht de Staatssecretaris van Defensie de Commissie voor de milieu-effectrapportage om overeenkomstig de bepalingen van de Wabm te adviseren over de richtlijnen met betrekking tot de inhoud van het door de initiatiefnemer (de Dienst Gebouwen, Werken en Terreinen, directie Noord-Nederland) op te stellen milieu-effectrapport (MER).

Dit advies is opgesteld door een werkgroep uit de Commissie voor de milieu-effectrapportage. De samenstelling van deze werkgroep is gegeven in bijlage 3. De werkgroep treedt op namens de Commissie en wordt daarom verder in dit advies "de Commissie" genoemd.

Het doel van het voorliggende advies van de Commissie is de milieu-aspecten van de voorgenomen inrichting, het gebruik en het beheer van het COT-minus af te bakenen en de gewenste inhoud van het MER aan te geven.

Bij de opstelling van het advies zijn alle via het bevoegd gezag ontvangen adviezen, commentaren en opmerkingen die schriftelijk werden ingebracht (zie bijlage 4), in beschouwing genomen. Voor zover deze reacties betrekking hebben op milieu-aspecten van de activiteit, werden zij in dit advies verwerkt. Waar dit expliciet het geval is, wordt door middel van een voetnoot naar het betreffende deel van de reactie verwezen.

Het advies is samengesteld in volgorde van de onderwerpen die een MER volgens artikel 41j van de Wabm ten minste moet bevatten. De belangrijkste aandachtspunten zijn bijeengebracht in de samenvatting (hoofdstuk 2).

2. SAMENVATTING VAN HET ADVIES

De Dienst Gebouwen, Werken en Terreinen in de regio Noord-Nederland van het ministerie van Defensie is voornemens conform het Structuurschema Militaire Terreinen (SMT) in het gebied nabij Havelte een compagnies-oefenterrein (COT) in te richten.

Ten behoeve van de vaststelling van de exacte locatie van dit oefenterrein en van het inrichtingsplan wordt een milieu-effectrapportage (m.e.r.) uitgevoerd. Het doel van het onderhavige advies van de Commissie voor de milieu-effectrapportage is de milieu-aspecten van de allocatie, de voorgenomen inrichting, het gebruik en het beheer van het COT-minus Havelte, met medegebruik als eenheids- en overig oefenterrein (resp. EOT en OOT), af te bakenen en aanbevelingen te geven voor de inhoud van het door de dienst Gebouwen, Werken en Terreinen op te stellen milieu-effectrapport (MER).

Het advies van de Commissie is opgezet in volgorde van de onderwerpen die een MER ten minste moet bevatten volgens artikel 41j van de Wet algemene bepalingen milieuhygiëne (Wabm).

De belangrijkste aandachtspunten van dit advies zijn hierna samengevat.

Vorm en presentatie van het MER (hoofdstuk 3)

Het MER kan worden opgesteld als afzonderlijk document of als onderdeel van het ontwerp-inrichtingsplan. In het laatste geval dient de herkenbaarheid van het MER-gedeelte te worden gewaarborgd.

De milieugevolgen van de voorgenomen activiteit en de alternatieven zullen overzichtelijk moeten worden gepresenteerd. Achtergrondgegevens kunnen in bijlagen worden opgenomen. Indien bij de opstelling van het MER wordt afgeweken van de richtlijnen, dient dit duidelijk gemotiveerd te worden aangegeven.

Probleemstelling en doel (hoofdstuk 4)

Het MER dient aan de volgende aspecten aandacht te besteden:

- de achtergrond en de voorgeschiedenis van de aanwijzing van het gebied nabij Havelte als compagniesoefenterrein;
- de daarbij gehanteerde selectiecriteria;
- mogelijke toekomstige ontwikkelingen in de oefentechnische behoefte van de krijgsmacht; zullen dergelijke ontwikkelingen inpasbaar zijn in de voorgenomen inrichting?;
- de mogelijkheid om uit te wijken naar landbouwgronden;
- wijze waarop rekening wordt gehouden met aanwezige natuur- en cultuurwaarden (o.a. geomorfologische en ecologische waarden);
- mate waarin het nog te situeren OOT van invloed kan zijn bij het voorstellen van de milieugevolgen.

De voorgenomen activiteit en de redelijkerwijs in beschouwing te nemen alternatieven (hoofdstuk 5)

Het MER dient aan de volgende aspecten aandacht te besteden:

- wijze van inrichting, gebruik en beheer van het terrein voor militaire doeleinden en medegebruik, zoals recreatie en waterwinning;

- alternatieven die worden overwogen. In ieder geval behoren hiertoe het nulalternatief (dat zal dienen als referentiekader), locatie-, inrichtings-, en gebruiksalternatieven en het alternatief waarbij de beste bestaande mogelijkheden ter bescherming van het milieu worden toegepast (het zogeheten meest milieuvriendelijke alternatief) dit mede in verband met de aanwijzing van (delen van) het gebied als GEN, Nationaal Landschap en potentieel Nationaal Park;
- mate waarin en wijze waarop bij de uitwerking van de alternatieven het programma van oefentechnische eisen voor de inrichting, het gebruik en het beheer van het terrein in overeenstemming kan worden gebracht met de in de startnotitie door de initiatiefnemer verwoorde intentie om dat op zodanige wijze te doen dat zoveel mogelijk rekening wordt gehouden met de in en om het terrein aanwezige milieu- en natuurwaarden;
- bij de inrichtingsalternatieven moet rekening worden gehouden met de ligging, de grootte, de indeling van de hoofdelementen en overgangsgebieden van het oefenterrein, om de effecten op de landschappelijke en ecologische hoofdstructuren en functionele relaties van het gebied te kunnen beschrijven;
- nadere milieubescherpende maatregelen, die worden overwogen;
- wijze waarop het meest milieuvriendelijke alternatief wordt uitgewerkt. Onderzocht moet worden of het meest milieuvriendelijke alternatief gestalte kan worden gegeven door de (naast Havelte-West) benodigde 300 ha te situeren op landbouwgronden. De uitwerking van dit alternatief zal aan de doelstelling moeten worden gerelateerd.

Besluitvorming (hoofdstuk 6)

Aangegeven moet worden hoe de besluitvorming omtrent de activiteit zal verlopen en voor welk besluit het MER wordt opgesteld. Daarnaast zal aandacht moeten worden besteed aan reeds bestaande besluiten, beleidsvoornemens en -uitspraken, die randvoorwaarden kunnen stellen aan, of beperkingen kunnen opleggen aan de besluitvorming. Tenslotte zal een overzicht moeten worden gegeven van besluiten die nog moeten worden genomen om het oefenterrein te realiseren.

De bestaande toestand en de te verwachten ontwikkeling van het milieu (hoofdstuk 7)

- de omvang van het studiegebied varieert per milieu-aspect en omvat die gebieden waar meetbare of bespeurbare milieuveranderingen kunnen worden verwacht ten gevolge van de uitvoering van de voorgenomen activiteit en alternatieven daarvan;
- de bestaande toestand van het milieu dient te worden beschreven voor zover die toestand van belang is voor de voorspelling van de te verwachten milieu-effecten;
- de volgende aspecten verdienen bij dit onderdeel van het MER de aandacht:
  - . abiotische factoren: grond- en oppervlaktewatersystemen, geomorfologie (reliëf, afzettingen, structuren) en bodem (minerale gronden, veengronden, bodemprofielontwikkeling e.d.);
  - . biotische factoren: vegetatie (plantensoorten en vegetatietypen, relaties tussen het voorkomen van bepaalde soorten en milieucondities), fauna (soorten en aantallen, indicatorsoorten e.d.), functies van het gebied voor de fauna;

- . ruimtegebruik (functies die het studiegebied vervult, intensiteit hiervan);
- . landschap (visuele aspecten);
- . archeologie (o.a. hunebedden, grafheuvels, nederzettingen) en historisch-geografische aspecten (nederzettingvormen, verkavelingspatronen, infrastructurele werken, bodemgebruiksvormen);
- . geluid (gemiddelde en piek-belasting);
- . trillingen;
- . veiligheidsaspecten (brand- en explosiegevaar, gebruik van gevaarlijke stoffen).

Gevolgen voor het milieu (hoofdstuk 8)

- aangegeven moet worden welke voorspellingsmethoden en -modellen zijn gebruikt;
- in hoofdstuk 8 van het advies wordt ingegaan op de te verwachten effecten per milieu-aspect. Bij de behandeling van deze gevolgen per milieu-aspect zal ook gelet moeten worden op de onderlinge afhankelijkheid van en de samenhang tussen de onderscheiden milieu-aspecten;
- de gevolgen zullen moeten worden beschreven aan de hand van de in het kader van hoofdstuk 7 behandelde milieu-aspecten. Ook zullen psychosociale gevolgen moeten worden beschreven, alsmede cumulatieve en synergetische effecten, indirecte en secundaire effecten, eventueel optredende stof- en stuifhinder en effecten op de leefbaarheid in de omgeving.

Vergelijking van de beschreven gevolgen voor het milieu van de voorgenomen activiteit en de in beschouwing genomen alternatieven (hoofdstuk 9)
De gevolgen voor het milieu van de verschillende alternatieven en de voorgenomen activiteit moeten met elkaar en met de autonome ontwikkeling van het milieu worden vergeleken. De normen en streefwaarden van het milieubeleid alsmede de kaders van de ruimtelijke ordening moeten bij deze vergelijking worden betrokken.

Een overzicht van leemten in kennis, evaluatie achteraf (hoofdstuk 10)

Aangegeven moet worden in hoeverre onzekerheden en onnauwkeurigheden zijn blijven bestaan in voorspellingsmethoden, gebruikte gegevens en in te verwachten milieugevolgen.

Eveneens dient te worden vermeld wat de betekenis van deze leemten is voor de besluitvorming.

Het MER kan tevens een aanduiding van het (door het bevoegd gezag op te stellen) evaluatieprogramma bevatten.

Een samenvatting van het MER (hoofdstuk 11)

De hoofdpunten uit het MER zullen in de samenvatting moeten worden gepresenteerd.

3. VORM EN PRESENTATIE VAN HET MER

In verband hiermee beveelt de Commissie het volgende aan:

- Het is wenselijk het MER beknopt van opzet te houden en de inhoud te beperken tot die informatie, die relevant is voor het te nemen besluit (vaststelling van het inrichtingsplan).
- Het rapport dient te worden voorzien van een samenvatting die goed op de inhoud is afgestemd. Het is aan te raden belangrijke leemten in kennis in deze samenvatting aan te geven.
- De milieugevolgen van de voorgenomen activiteit en de alternatieven moeten overzichtelijk worden weergegeven. Daarbij dienen te sterke vereenvoudigingen enerzijds en slechts voor ingewijden toegankelijke vaktaal anderzijds te worden vermeden.
- Het MER kan worden opgesteld als een op zichzelf staand document, maar het kan ook deel uitmaken van een ontwerp-inrichtingsplan. In het laatste geval zal het MER wel afzonderlijk herkenbaar moeten zijn.
- In het MER dient te worden ingegaan op de vragen over het project, zoals die uit de inspraak naar voren zijn gekomen.
- Indien wordt afgeweken van de vastgestelde richtlijnen dient daarvoor een duidelijke motivering te worden gegeven.
- Het verdient aanbeveling om achtergrondgegevens (die conclusies, voorstellingen en keuzes onderbouwen) niet in het MER zelf te vermelden, maar in bijlagen op te nemen. Achtergrondgegevens die noch in het MER, noch in bijlagen zijn opgenomen, dienen wel beschikbaar te zijn voor geïnteresseerden. In het MER en in eventuele bijlagen dient daarnaar dan te worden verwezen.
- Een verklarende begrippenlijst, een lijst van gebruikte afkortingen en een literatuurlijst bevorderen de leesbaarheid van het MER; het is aan te bevelen dergelijke lijsten op te nemen.

4. PROBLEEMSTELLING EN DOEL.

Het MER bevat ten minste: *een beschrijving van hetgeen met de voorgenomen activiteit wordt beoogd* (art. 41j, lid 1, sub a van de Wabm).

4.1 Probleemstelling

De ligging van het COT-minus is blijkens het gestelde in het SMT globaal (dat wil zeggen: in hoofdlijnen) bepaald (deel e, blz. 14 en figuur 3), dat wil zeggen dat over de precieze locatie nog een beslissing genomen zal moeten worden.

In het MER zal het besluit in het Structuurschema Militaire Terreinen tot inrichting van een COT-minus in het betreffende gebied met de achtergronden en het gehele selectieproces, dat geleid heeft tot deze keuze, duidelijk uiteengezet moeten worden.

Hierbij dient de behoefte aan terreinen voor oefeningen op eenheids- en compagniesniveau in Noord-Nederland te worden aangegeven, alsmede het aandeel dat Havelte daarin moet leveren, met de opgave van de herkomst van manschappen, voertuigen en van de eventueel benodigde luchtsteun.

Aangegeven dient te worden waarom het oefenterrein binnen het aangegeven gebied zal worden gesitueerd. De Commissie is met name geïnteresseerd in de vraag in welke mate milieu-overwegingen die keuze hebben bepaald. Geconstateerd kan immers worden dat de uitgangspunten op dit punt, geen oefenterreinen in gebieden die bij de Landelijke Milieukartering als A- en B-gebied zijn aangegeven[1], zijn verlaten, terwijl voorts andere beleidsvoornemens van de Rijksoverheid (aanwijzing van het ten oosten van de Van Helomaweg gelegen natuurgebied tot potentieel Nationaal Park en Grote Eenheid Natuurgebied) kunnen worden doorkruist door het voornemen.

Daarmee rekening houdend dienen in het MER de gebiedskenmerken van de gekozen locaties te worden geplaatst tegenover de criteria en eisen die voor een COT worden gehanteerd. Hierbij merkt de Commissie op dat blijkens het uitgevoerde bodemgeschiktheidsonderzoek[2] het studiegebied grotendeels weinig tot niet geschikt is in de huidige situatie voor de inrichting van een COT-minus.

Blijkens het gestelde op blz. 49 van deel d van het SMT zal zowel bij de plaatsbepaling als bij de inrichting van het terrein zo veel mogelijk rekening worden gehouden met de aanwezige geomorfologische waarden (o.a. de stuwwal). In het Structuurschema Natuur- en Landschapsbehoud heeft de regering het voornemen te kennen gegeven aardwetenschappelijk waardevolle gebieden veilig te willen stellen (deel a, blz. 148-149). Beide in de startnotitie aangegeven varianten zijn, landelijk gezien, gelegen binnen aardwetenschappelijk belangrijke terreinen[3]. Uit het MER zal naar voren moeten komen hoe aan het bovengenoemde regeringsvoornemen concreet gestalte is te geven.

Blijkens het SMT (deel d, blz. 49) zullen ook de ecologische waarden zoveel mogelijk worden gespaard. Veel van deze waarden kunnen niet los worden gezien van de aardwetenschappelijke betekenis van het gebied. De Commissie wil er in dit verband bovendien op wijzen, dat belangrijke ecologische waarden in het gebied samenhangen met kwantitatieve en kwalitatieve kenmerken van grond- en oppervlaktewater (zie o.a. bijlage 5). Ook is het van belang te omschrijven wat de consequenties zijn van de aanwijzing van het Ooster- en Westerzand en het Uffelter Binnenveld als potentieel Nationaal Park[4] binnen de Grote Eenheid Natuurgebied (GEN) Havelte c.s., die op haar beurt weer deel uitmaakt van het Natio-

-
- 1 Zie Structuurschema Militaire Terreinen deel a, blz. 72.
  - 2 Bodemgeschiktheidsonderzoek COT-minus Havelte, Oranjewoud, juli 1987.
  - 3 Gea-objecten van Drenthe, RIN-rapport 84/8, Leersum, 1984.
  - 4 Zie o.a. de Structuurschets Landelijke Gebieden deel 3d, blz. 19. Zie ook bijlage 4, inspraakreacties nrs. 5 en 6.

naal Landschap Zuidwest-Drenthe (zie Structuurschema Natuur- en Landschapsbehoud[5]. Met betrekking tot de aanwijzing van het gebied als GEN wordt nog het volgende opgemerkt. Het Structuurschema Natuur- en Landschapsbehoud bepaalt dat het rijk ruimtelijke ingrepen en inrichtingsactiviteiten die ertoe kunnen leiden dat de wezenlijke kenmerken en waarden van het natuurgebied verloren gaan of worden aangetast, alleen in uitvoering zal nemen of zal bevorderen als een zwaarwegend maatschappelijk belang dit nodig maakt. De aanwezigheid van zo'n belang zal op basis van voorafgaand onderzoek moeten worden vastgesteld, waarbij tevens moet worden nagegaan of aan dit belang niet redelijkerwijs op andere wijze òf elders kan worden tegemoet gekomen. Als wordt besloten dergelijke ingrepen en activiteiten toch te laten plaatsvinden, zullen bij de planvorming en uitvoering de aanwezige kenmerken en waarden van natuur en landschap door een zorgvuldige inpassing zo goed als mogelijk in acht worden genomen.

In hoeverre in het onderhavige geval een zwaarwegend maatschappelijk belang aanwezig is, zal door het bevoegd gezag moeten worden beoordeeld. Het MER zal de informatie voor deze beoordeling moeten aandragen. Uit milieuhygiënisch oogpunt is het tenslotte van belang aan te geven welke gevolgen de recente uitbreiding van de beschermingszones in verband met de grondwaterwinning (provinciale grondwaterbeschermingsplannen van Drenthe en Overijssel) heeft voor het voornemen, mede in het licht van de voorgenomen uitbreiding van de winning op de Bisschopsberg[6].

Voor alle hierboven aangegeven (beleids)aspecten dient te worden aangegeven in het MER hoe hieraan concreet gestalte is te geven bij de verschillende inrichtings- en locatie-alternatieven inclusief het meest milieuvriendelijke alternatief[7].

In het licht van het bovenstaande is de Commissie van mening dat onderzocht moet worden of het studiegebied kan worden uitgebreid, zodat meer dan de in het SMT genoemde 100 ha landbouwgronden als mogelijke locaties onderzocht kunnen worden[8].

In het MER behoort de aard en de mate van waarschijnlijkheid te worden aangegeven van ontwikkelingen in de oefentechnische behoefte van de krijgsmacht, die van invloed kunnen zijn op de voorgenomen activiteit. In dit verband valt onder andere te denken aan een groeiende behoefte aan nachtelijke oefeningen als gevolg van technologische ontwikkelingen en aan ontwikkelingen, waarbij de inzet van helicopters en/of vliegtuigen (al dan niet in het kader van de oefening) zal kunnen veranderen[9]. Hoe vaak worden dergelijke oefeningen verwacht? De probleemstelling zal duidelijk moeten maken of de voorgenomen inrichting van het

---

5 Tweede Kamer, zitting 1980-1981, 16 820, nrs. 1-2.

6 Zie bijlage 4, inspraakreacties nrs. 3 en 9.

7 Zie ook bijlage 4, inspraakreacties nrs. 5, 6 en 7.

8 Zie ook bijlage 4, inspraakreacties nrs. 7, 15, 18, 22, 33, 38.

9 Zie ook bijlage 4, inspraakreacties nrs. 12, 14, 22, 29.

terrein volgens de nu geldende inzichten voldoende mogelijkheden biedt voor de inpassing van dergelijke en andere nieuwe ontwikkelingen, of dat een sterke verandering in de oefentechniek aanleiding zou kunnen geven tot een aanpassing van de inrichting.

4.2 Doel van het voornemen.

Uit de hiervoor aangeduide probleemstelling moet in het MER het doel van het project worden afgeleid met betrekking tot de totale oefenbehoefte aan een geïntegreerd COT-, EOT- en OOT-gebruik en het eventuele recreatieve medegebruik van het terrein. Verder zal uit de beschrijving van het doel moeten blijken wat de aard en spreiding is van het gebruik in de tijd (dag, nacht, seizoen) met de bijbehorende intensiteit (aantallen machines, voertuigen en manschappen) die wordt gehanteerd als ontwerpgrondslag voor de voorgenomen inrichting van het COT-minus. Dit staat in verband met de hiervoor in de probleemstelling gesignaleerde mogelijke toekomstige veranderingen in de oefentechnische behoefte van de krijgsmacht.

In het MER zal tevens een relatie moeten worden gelegd met het nog te situeren OOT-terrein. Het betreft hier zowel de locatie als de inrichting en het gebruik van dit OOT-terrein. Voor enkele aspecten zullen immers cumulatieve effecten optreden door de aanwezigheid van twee oefenterreinen (geluidhinder, verstoring van flora en fauna e.d)[10]. De Commissie acht het wenselijk om waar mogelijk in het MER rekening te houden met het bovenstaande.

In het MER zal het programma van eisen, dat het Ministerie van Defensie stelt aan een terrein voor COT-oefeningen met medegebruik voor EOT- en OOT-oefeningen, moeten worden aangegeven. Aan de hand van de formulering van het doel dienen terreineisen te worden aangegeven waaraan de alternatieven en varianten, die in het ontwerp-inrichtingsplan en het MER worden uitgewerkt, kunnen worden getoetst.

---

10 Zie bijlage 4, inspraakreacties nrs. 12, 22, 29.

5. DE VOorgenomen ACTIVITEIT EN DE REDELIJKEWIJS IN BESCHOUWING TE NEMEN ALTERNATIEVEN

Het MER bevat ten minste: een beschrijving van de voorgenomen activiteit en van de wijze waarop zij zal worden uitgevoerd, alsmede van de alternatieven daarvoor, die redelijkerwijs in beschouwing dienen te worden genomen (art. 41j, lid 1, sub b van de Wabm).

5.1 Algemeen

In het MER moeten de voorgenomen activiteit en de redelijkerwijs in beschouwing te nemen alternatieven worden beschreven en uitgewerkt. De initiatiefnemer kan in het MER al een voorkeur uitspreken voor één van deze alternatieven. Ook is het mogelijk dat het MER volstaat met de presentatie van een aantal gelijkwaardige alternatieven. In dat geval zal een van die gelijkwaardig behandelde alternatieven als voorgenomen activiteit worden uitgewerkt in het tegelijk met het MER bekend te maken ontwerp-inrichtingsplan.

5.2 Voorgenomen activiteit

Bij de beschrijving van de voorgenomen activiteit met al zijn deelingrepen en activiteiten zal een onderscheid moeten worden gemaakt naar de inrichting, het gebruik en het beheer van het gebied als militair oefenterrein.

In de beschrijving van de inrichting van het terrein verdienen de volgende punten de aandacht:

- de gewenste omvang en indeling van de terreinen voor COT-, EOT- en OOT-gebruik met afwachtingsgebieden, uitgangsstellingen, banenstelsel, vrij berijdbaar gedeelte ("free for all"), overgangsgebieden inclusief verdedigingsopstellingen en een rondbaan met toegangspunten, laad- en losplaatsen en spuitplaats, (eventuele) verbindingsbanen[11], alsmede de onderlinge verhouding en locatie van al deze inrichtingselementen;
- de aard en de plaats van de ingrepen die de voorgestelde inrichting mogelijk moeten maken onder andere diepploegen, kappen, aanplanten[12], inzaaien, bemesten, ophogen of ontgronden e.d. Aangegeven moet worden op welke wijze en op welke plaatsen in de waterhuishouding zal worden ingegrepen in de zin van aanleg van een ontwateringssysteem, doorbreken van slecht doorlatende lagen, wijziging stromingsrichting van oppervlaktewater, diepere ontwatering;
- bepaalde voorzieningen die tijdens de inrichting getroffen zouden moeten worden opdat medegebruik (onder andere recreatie en waterwinning) mogelijk blijft en/of wordt.

---

11 Zie bijlage 4, inspraakreactie nr. 4.

12 Zie in dit verband ook bijlage 4, inspraakreacties o.a. nrs. 4 en 37.

Het gebruik van de terreinen dient te worden uitgewerkt. Aandachtspunten daarbij zijn:

- de verschillende typen oefeningen die op het gehele terrein of delen daarvan zullen plaatsvinden, uitgesplitst naar COT-, EOT- en OOT-gebruik en naar dag- en nachtgebruik; de aantallen deelnemende manschappen, voertuigen, helicopters en de bijbehorende activiteiten zoals het af- en opladen van rupsvoertuigen, het berijden en betreden, vergravingen voor verdedigingsopstellingen, uitgangsstellingen, het inrichten van een bivak, latrines, het gebruik van oefenmunitie, tanken en olieversers;
- de verkeerssituatie en de verkeersintensiteit op en in de omgeving van het oefenterrein (hierbij moeten ook de eventuele verbindingsbanen worden betrokken)[13];
- het mogelijke medegebruik van het terrein en de directe omgeving ervan[14];
- situering, inrichting en beheer van het afzonderlijke OOT-terrein.

Het MER zal een overzicht moeten geven van de beheersmaatregelen. Hierbij kan worden gedacht aan:

- . milieuhygiënisch beheer: het verzamelen en verwijderen van afval en andere restanten (bijvoorbeeld olieresten), het legen van latrines;
- . beheer van de voorzieningen: onderhoud van wegen en paden, van recreatieve voorzieningen, bebording e.d.;
- . beheer van de begroeiing: bosbeheer, beheer natuurlijke begroeiingen, tegengaan van verstuiwing door inzaaien en/of bemesten, etc.

Toezicht tijdens het gebruik, controle op de naleving en evaluatie van de feitelijke effecten zijn een noodzakelijke aanvulling op deze maatregelen.

Het moet duidelijk worden gemaakt of en in welke mate het beheer ten behoeve van het milieu ondergeschikt zal worden gemaakt aan dat van de operationele doeleinden; in dit verband is het van belang in het MER aan te geven in hoeverre de beheerseenheden ten opzichte van de gebruikers onafhankelijk zijn. Als ten behoeve van het gebruik, beheer en onderhoud van het terrein derden zullen worden ingeschakeld, dient het MER aan te geven welke afspraken hierover zijn of zullen worden gemaakt tussen de betrokken instanties.

5.3 Referentiekader

De situatie waarin de voorgenomen activiteit tot inrichting van een COT-minus niet zou plaatsvinden en waarbij de huidige bestemmingen van (de delen van) het gebied in wezen niet zouden veranderen, kan worden beschouwd als een nulalternatief. Uit de regeringsbeslissing van het SMT over de inrichting van een COT-minus bij Havelte volgt dat het nulalternatief geen redelijkerwijs in beschouwing te nemen alternatief is. Dit betekent dat de nulsituatie en de autonome ontwikkeling van het milieu

---

13 Zie bijlage 4, o.a. inspraakreactie nr. 29.

14 Zie ook bijlage 4, inspraakreacties nrs. 2, 3, 10, 35.

(als de voorgenomen activiteit niet zou worden ondernomen) slechts beschouwd kunnen worden als referentiekader met betrekking tot de alternatieven en varianten, die wel aan het gestelde doel beantwoorden.

Bij de beschrijving van de referentiesituatie moeten de verschillende terreinen worden onderscheiden:

- de momenteel als militair terrein in gebruik zijnde delen van het gebied: uitgaan van het huidige militaire gebruik en de te verwachten ontwikkelingen daarin;
- de landbouwgronden: uitgaan van het huidige landbouwkundige gebruik en de te verwachten ontwikkelingen in de landbouw;
- de natuurgebieden: uitgaan van de huidige daarin aanwezige natuurwaarden en de te verwachten natuurlijke ontwikkeling bij ongewijzigd gebruik;
- de produktiebossen: uitgaan van het huidige bosbouwkundige gebruik en van de te verwachten ontwikkelingen in de bosbouw;
- de leefbaarheid in de omgeving: huidige situatie en te verwachten ontwikkeling;
- de recreatie: uitgaan van het huidige recreatieve (mede)gebruik en van de te verwachten ontwikkelingen in de recreatie. Dit betreft zowel de dag- als verblijfsrecreatie;
- de waterwinning: uitgaan van het huidige waterwinningsregime, alsmede toetsing aan te verwachten ontwikkelingen op dit terrein (o.a. stromingsrichting en niveau van het grondwater).

5.4 Alternatieven en varianten

De keuze van de redelijkerwijs in beschouwing te nemen alternatieven en varianten moet in het MER zorgvuldig worden gemotiveerd; zij moeten duidelijk aan het doel van de activiteit worden gerelateerd. De alternatieven zullen wat betreft diepgang en detaillering vergelijkbaar moeten zijn. In het MER moet worden aangegeven hoe en in welke mate het gestelde doel van het voornemen kan worden bereikt met behulp van ieder in beschouwing genomen alternatief. De alternatieven kunnen aan de hand van de volgende aspecten worden uitgewerkt: locatie-aspecten en inrichtingsaspecten.

Locatie-aspecten:

Gezien het SMT is de ligging van het COT-minus globaal bepaald. Dat wil zeggen dat de beslissing over de exacte plaatsaanduiding nog moet worden genomen. Uit het SMT blijkt dat in ieder geval het huidige oefenterrein Havelte-West (circa 500 hectare) tot het toekomstige COT-minus zal behoren. De overige benodigde 300 hectare manoeuvre-terrein zullen geheel binnen Havelte-Oost, dan wel deels op aangrenzende landbouwgronden in de omgeving van de Schipslootweg moeten worden gevonden. Hierbij wordt als randvoorwaarde gesteld dat niet meer dan ca. 100 ha van de aangrenzende landbouwgronden in de omgeving van de Schipslootweg worden geoccupeerd. Afhankelijk van de uitwerking van de probleemstelling en het doel van het voornemen en mede gelet echter op de inspraakreacties acht de Commissie het wenselijk in de ontwikkeling van locatie-alternatieven het onderdeel van het oefenterrein dat op landbouwgronden zou kunnen worden geprojecteerd niet te beperken tot de in het SMT genoemde

100 ha (zie ook paragraaf 4.1 en 5.6)[15]. Hierdoor zal dus ook de omvang van het studiegebied voor het voorspellen van de milieu-effecten toenemen.

Inrichtingsaspecten:

De inrichtingsalternatieven hebben betrekking op de verdeling, de ligging, de grootte en de precieze inrichting van de hoofdelementen en overgangsgebieden. Het is wenselijk op gedetailleerde kaarten aan te geven op welke plaatsen de diverse onderdelen van de oefeningen zullen plaatsvinden.

Er zal in ieder geval aandacht moeten worden geschonken aan de volgende punten:

- de ligging en omvang van het vrije terreingedeelte mede in verband met de gevoeligheid voor verstuiwing;
- de ligging, het aantal en de afmetingen van de zandbanen van het banenstelsel;
- het al dan niet aanleggen van een randzone en een rondbaan binnen de periferie van het terrein en de inpassing en de inrichting daarvan;
- de locatie en de inrichting van de toegangen tot het terrein met verharde los- en laadplaatsen en de mogelijke inrichting van een spuitplaats;
- het al dan niet inrichten van vaste punten voor het bijtanken van voertuigen of het creëren van voorzieningen teneinde het morsen van brandstof, olie e.d. te voorkomen, c.q. verontreiniging van het grondwater met die stoffen te voorkomen (zie ook hoofdstuk 8);
- de locatie en de inrichting van eventuele verbindingsbanen en ongelijkvloerse kruisingen[16];
- de locatie, de omvang en de inrichting van de beboste terreinen voor uitgangsstelling-/afwachtingsgebieden;
- de locatie en inrichting van de overgangszones tussen de hoofdelementen;
- de landschappelijke afwerking van de verschillende hoofdelementen en overgangsgebieden uit oefentechnisch oogpunt; met name gaat het om de visueel-ruimtelijke structuur van en de samenhangen tussen de verschillende inrichtings- en gebruikselementen en de omgeving;
- nadere afbakening van terreingedeelten ten behoeve van natuur, recreatie en bestaande bebouwing.

Bij de nadere uitwerking van de inrichtingsalternatieven dient aandacht te worden besteed aan de volgende milieu-aspecten (zie hoofdstuk 7 en 8):

- ruimtebeslag van het gehele oefenterrein en van onderdelen daarvan, met name het vrije terreingedeelte (free for all);
- de ingrepen in de waterhuishouding;
- de aantasting van geomorfologisch, archeologisch en historisch-geografisch waardevolle elementen en structuren;

---

15 Zie ook de in voetnoot 7 genoemde inspraakreacties.

16 Zie bijlage 4, inspraakreacties nrs. 21, 33.

- de bodemaantasting door vergraving, berijding en betreding en het voorkomen van water-erosie, verstuiving en verdroging;
- de bodemverontreiniging door b.v. lekkages en afval als gevolg van militair en recreatief gebruik;
- de versnippering, barrière-werking en biotoopverkleining;
- de aantasting/verwijdering van waardevolle vegetaties en aantasting van de bestaansvoorwaarden voor de fauna;
- de visuele aspecten van het landschap.

5.5 Nadere milieu-beschermende maatregelen

De nadelige milieu-effecten die bij de inrichting en het gebruik van het terrein kunnen optreden, dienen in het MER te worden beschreven. Daarnaast moet worden nagegaan welke mogelijke maatregelen kunnen worden genomen om deze milieu-effecten tegen te gaan of te verminderen. Vooral die effecten, die niet of nagenoeg niet-omkeerbaar zijn, verdienen daarbij de aandacht. In dit verband kan ook worden gedacht aan de bescherming van cultuurhistorische objecten en structuren.

Het is van groot belang de milieu-beschermende maatregelen vooral te richten op de samenhangen, die er bestaan tussen de verschillende milieu-aspecten. Dit met het oog op de vaak bijzondere ecologische betekenis die gehecht kan worden aan dergelijke relaties[17].

Tevens verdienen maatregelen, die geluid- en stofoverlast kunnen beperken de aandacht (zie ook paragraaf 8.8). In dit verband wijst de Commissie op de uit de inspraak naar voren gekomen vraag in hoeverre het mogelijk is rond het terrein plaatselijk wallen aan te leggen met begroeiing[18].

5.6 Het meest milieuvriendelijke alternatief

Tot de (...) te beschrijven alternatieven behoort in ieder geval het alternatief waarbij de beste bestaande mogelijkheden ter bescherming van het milieu worden toegepast (art. 41j, lid 3 van de Wabm).

In de startnotitie heeft de initiatiefnemer te kennen gegeven varianten te willen onderzoeken waarbij zo veel mogelijk rekening wordt gehouden met de aanwezige milieuwaarden, zoals natuurwetenschappelijke, landschappelijke en cultuurhistorische waarden en met de kwaliteiten van het fysieke milieu, een en ander zowel in als rondom het gebied.

De Commissie beveelt aan te onderzoeken of het meest milieuvriendelijke alternatief gestalte kan worden gegeven door de (naast Havelte-West) benodigde 300 ha oefenterrein te situeren op landbouwgronden (zie ook par. 4.1). Hoewel de Commissie zich realiseert dat een dergelijk alternatief niet voldoet aan de in het SMT gestelde voorwaarde, dat maximaal 100 ha landbouwgrond zal worden geoccupeerd, wordt bij het in beschou-

---

17 Zie ook bijlage 4, inspraakreactie nr. 5.

18 Zie bijlage 4, inspraakreactie nr. 18.

wing nemen ervan wel tegemoet gekomen aan de in het SMT en de startnotitie verwoorde intentie de in het gebied aanwezige waarden zo veel mogelijk te ontzien.

6. TE NEMEN EN EERDER GENOMEN BESLUITEN

Het MER bevat ten minste: een aanduiding van de besluiten bij de voorbereiding waarvan het milieu-effectrapport wordt gemaakt en een overzicht van de eerder genomen besluiten van overheidsorganen, die betrekking hebben op de voorgenomen activiteit en de beschreven alternatieven (art. 41j, lid 1 sub c van de Wabm).

In het MER wordt vermeld ten behoeve van welk besluit het MER wordt opgesteld en dienstig kan zijn en door wie of welke overheidsinstanties dit besluit zal worden genomen. Tevens wordt beschreven volgens welke procedure (met eventuele coördinatie met de eveneens te nemen besluiten in de sfeer van de ruimtelijke ordening) en tijdplan dit geschiedt en welke adviesorganen en -instanties daarbij formeel of informeel betrokken zijn. Voorts dient te worden vermeld welke terzake doende overheidsbesluiten reeds zijn genomen en welke openbaar gemaakte beleidsvoornemens beperkingen kunnen opleggen of randvoorwaarden stellen aan de betreffende besluiten waarvoor het MER wordt opgesteld, dit onder vermelding van de status van deze besluiten (hardheid; hoe lang geleden genomen). Evenzeer dient te worden aan gegeven, welke besluiten in een later stadium nog zullen (moeten) worden genomen om het project ten uitvoer te kunnen brengen.

Om te kunnen bepalen welke randvoorwaarden gelden voor het te nemen besluit moet in het MER aandacht worden besteed aan ten minste de volgende beleidsvoornemens en -documenten:

- Wet Geluidhinder
- Monumentenwet
- Wet Bodembescherming
- Structuurschema Militaire Terreinen;
- Structuurschema Natuur- en Landschapsbehoud
- Structuurschets Landelijke Gebieden
- Structuurschema Openluchtrecreatie
- Nota Nationale Parken
- Nota Landelijke Gebieden
- Structuurschets voor de Landelijke Gebieden
- Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening
- Richtlijn Ammoniak en Veehouderij (gebaseerd op de Hinderwet)[19]
- Relatienota
- Meerjarenplan Bosbouw

---

19 Zie bijlage 4, inspraakreacties nrs. 4, 28.

- (Provinciale) Verordening Bodem- en Grondwaterbescherming Drenthe 1989
- (Provinciale) Verordening Grondwaterbeschermingsgebieden Overijssel 1989
- Streekplannen Zuidwest Drenthe en Noordwest Overijssel
- Statenbesluit no. 4, 22 december 1976 (i.v.m. instelling nationaal park en globale begrenzing van gebieden waarop de Relatienota van toepassing is)
- Bestemmingsplannen van de gemeenten Havelte, Steenwijk en Diever

7 BESTAANDE TOESTAND VAN HET MILIEU EN DE TE VERWACHTEN ONTWIKKELING VAN DAT MILIEU

Het MER bevat ten minste: *een beschrijving van de bestaande toestand van het milieu, voorzover de voorgenomen activiteit of de beschreven alternatieven daarvoor gevolgen kunnen hebben, alsmede van de te verwachten ontwikkeling van dat milieu, indien die activiteit noch de alternatieven worden ondernomen* (art. 41j, lid 1, sub d van de Wabm).

7.1 Algemeen

De bestaande toestand van het milieu in het studiegebied dient in het MER te worden beschreven voor zover dat van belang is voor de voorspelling van de gevolgen voor het milieu van de voorgenomen activiteit en de alternatieven/varianten. Deze beschrijving moet inzicht kunnen verschaffen in de gevolgen die zouden kunnen optreden en in hoe deze kunnen worden vermeden of, als dat niet mogelijk is, kunnen worden beperkt. De beschrijving van de bestaande toestand van het milieu en van de te verwachten ontwikkeling van dat milieu, indien de activiteit niet zou worden ondernomen, dient als referentiekader voor de beschrijving van de gevolgen voor het milieu en de onderlinge vergelijking van de alternatieven. Daarbij dient rekening te worden gehouden met eventuele nadelige effecten van voltooide of lopende ingrepen in het studiegebied. Een landschapsoecologische analyse van het gebied zou als uitgangspunt kunnen dienen voor de effectbeschrijving[20].

In het algemeen kan worden gesteld dat de omvang van het studiegebied wordt bepaald door de redelijkerwijs te verwachten reikwijdte van de effecten. Per milieu-aspect kan de omvang van het beïnvloedingsgebied

-
- 20 Bij deze analyse zal het rapport van A.J.M. Jansen en R. van Diggelen: Landschapsoecologische methodenstudie naar de effecten van grondwaterwinning, deel 2, deelrapport Havelte (Utrecht/Leeuwarden, 1987) goede diensten kunnen bewijzen. Als aanvullende informatie zou o.a. ook kunnen dienen drs. G.J. Baaijens, Korte schets van enkele waterhuishoudkundige aspecten van Havelte-Oost en de betekenis daarvan voor de plantengroei, Dwingeloo, in voorbereiding.

verschillen. Voor de aspecten landschap, waterhuishouding, leefbaarheid en geluid zal in ieder geval het studiegebied een grotere omvang hebben. Onzekerheden bij deze beschrijving dienen duidelijk te worden aangegeven. Het verdient aanbeveling de beschrijving op te bouwen aan de hand van een aantal indicatororganismen voor milieu-omstandigheden en de veranderingen daarin. Aan de hand daarvan kan ook de toekomstige ontwikkeling van het milieu systematisch worden gevolgd.

Het is van belang het kaartmateriaal bij de beschrijving van de bestaande toestand van het milieu te presenteren op een, afhankelijk van het aspect dat wordt bekeken, voldoende gedetailleerde schaal.

Het verdient aanbeveling om bij het waarderen van de verschillende aspecten waar mogelijk de resultaten te vergelijken met andere (bovenregionale) onderzoeksresultaten.

De Commissie vraagt in het MER voor de volgende aspecten van het studiegebied de aandacht:

7.2 Abiotische factoren: (geo)hydrologie, geomorfologie en bodem

- geologische en geomorfologische gesteldheid (afzettingen, structuren, micro- en macroreliëf);
- bodemgesteldheid (minerale gronden en veengronden, bodemprofielontwikkeling, verstoring en vergraving);
- grondwatersystemen (inzijgings- en kwelgebieden, grondwaterstanden, stromingsrichting, kwaliteit);
- oppervlaktewatersystemen (watergangen, vennen, drasland, stromingsrichting, peilen en fluctuaties, afstroming over het oppervlak, kwaliteit);
- natuurlijke rijkdom en ontwikkelingspotenties (macro- en microgradiënten in bodem en grondwater, landschapsoecologische samenhangen).

In verband met de hydrologische gesteldheid wil de Commissie wijzen op het volgende: de vraag kan worden gesteld of de in het bodemkundige rapport[21] opgenomen grondwatergegevens een volledig beeld geven van de huidige situatie ter plaatse. Voorzover de Commissie kan nagaan zijn zij namelijk uitsluitend gebaseerd op bodemprofielkenmerken en peilbuisgegevens van juni 1987. Daarmee weerspiegelen zij, naar het oordeel van de Commissie, in onvoldoende mate de totale grondwatersituatie. Allereerst is in het studiegebied al lange tijd sprake van een grondwaterstandsdeling, die niet direct wordt gereflecteerd in het bodemprofiel[22]. In feite geeft het bodemprofiel de vroegere toestand weer. Ten tweede lijken de peilbuisgegevens slechts betrekking te hebben op de late-voorjaarstoestand van één hydrologisch jaar. Dergelijke gegevens zijn op zichzelf belangrijk, maar in deze situatie is het niet mogelijk

---

21 Zie voetnoot 2.

22 Zie Kroes en Langemeijer, Grondwaterstandsdeling in het Uffelterveen, Velp 1984. Zie ook de doctoraalscriptie van P. van der Horst, De bodemgesteldheid op de stuwwal in de omgeving van Darp (bij Havelte), Landbouwhogeschool Wageningen, 1985.

de verzamelde gegevens te correleren met eventueel permanent aanwezige peilbuizen in de omgeving, die een uitspraak over het gehele hydrologische jaar en over een langere reeks van jaren mogelijk maakt. Ten derde is niet expliciet aandacht geschonken aan het voorkomen van permanente grondwaterspiegels en de mogelijke toevoer van water via de ondergrond (kwaliteitsaspect) en schijngrondwaterspiegels, die slechts een deel van het jaar aanwezig zijn. Gezien de ontwateringsbehoefte van het terrein in verband met de voorgenomen inrichting van een COT-minus acht de Commissie meer inzicht noodzakelijk in de grondwatersystemen, in samenhang met het oppervlaktewater, waarbij ook het omliggende gebied wordt betrokken, noodzakelijk.

7.3 Biotische factoren

7.3.1 Vegetatie

Het voorkomen en de verspreiding van plantesoorten en vegetatietypen, alsmede de relatie tussen het vóórkomen van bepaalde vegetatietypen of plantesoorten en milieucondities. In het bijzonder wordt hier gedacht aan milieu-indicerende soorten.

7.3.2 Fauna

- soorten en aantallen van vogels en andere diergroepen zoals reptielen en amfibieën, bodemfauna;
- indicatorsoorten en milieucondities en levensgemeenschappen;
- functies van het gebied en biologisch-ecologische relaties (fourageer-, rust-, broed-, doortrek- en/of overwinteringsgebied).

7.4 Ruimtegebruik

- een beschrijving en kartering van de functies die het studiegebied op het moment vervult; militaire doeleinden, monumentenzorg, landschapszorg, waterwinning, natuurbehoud en -ontwikkeling, landbouw, bosbouw, recreatie en wonen;
- aandacht moet worden besteed aan de intensiteit van deze functies en in hoeverre er sprake is van onderlinge beïnvloeding.

7.5 Landschap

Visuele aspecten zoals afwisseling, ruimtewerking, zichtlijnen, schaal van het landschap, openheid/geslotenheid, ruimte-massaverhouding, beeldbepalende structuren en elementen en regelmaat dienen in het studiegebied te worden onderzocht. In verband met het reliëf (aanwezigheid van stuwwallen) dient ook het gebied buiten het eigenlijke studiegebied in de beschouwing te worden betrokken, voorzover de zichtbaarheid van de voorgestelde ingrepen dit noodzakelijk maakt.

7.6 Archeologie en historische geografie

7.6.1 Archeologie

Beschrijving van archeologische aspecten zoals hunebedden, grafheuvels, grafvelden, vuursteenwerkplaatsen, nederzettingen, oude akkers uit de prehistorie en de vroege middeleeuwen e.d. Indien nog onderzoek buiten

het studiegebied noodzakelijk blijkt, dan kan het reeds verschenen inventarisatierapport van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek hiertoe als leidraad dienen.

7.6.2 Historisch-geografische kenmerken

Beschrijving van historisch-geografische aspecten: landschapselementen en structuren die informatie verschaffen over de ontginningsgeschiedenis van het huidige "cultuurlandschap". Dit betreft:

- . historische nederzettingvormen zoals esdorpen, kampondtginningen, heide- en veenrandontginningen;
- . verkavelingspatronen, zoals verschillende typen esverkaveling (inclusief moderne ruilverkaveling), onregelmatige blokverkaveling, strookvormige verkaveling etc;
- . infrastructuurle werken zoals oude kanalen, het wegenpatroon, sporenbundels, veedriften, (marke)grenzen etc.;
- . historische bodemgebruiksvormen zoals akkers, bossen, heidevelden, madelanden etc.

Van belang is in dit kader aandacht te besteden aan de ouderdom en gaafheid van de elementen en structuren. Tevens dient aandacht te worden besteed aan de zichtbaarheid van de samenhang. Dit betreft zowel samenhang in functionele zin van elementen en structuren, als de samenhang met het reliëf: optreden steilrandjes, holle wegen, ligging van oude akkercomplexen e.d.

Veel belangstelling verdient de inventarisatie van relictten die duiden op een historische beheersvorm: strubben, knotbomen, houtwallen met stobben of stoven, boerengeriefhoutbosjes, elementen ontstaan als gevolg van het vastleggen van stuifzanden e.d.

7.7 Geluid

Huidige geluidbelasting; gemiddelde en piek-belasting voor directe en verder verwijderde omgeving, daarbij aangegeven waardoor veroorzaakt[23].

7.8 Trillingen

Mate waarin door bodemtrillingen verstoring van mens en dier of schade aan gebouwen (zakking, scheurvorming) is ontstaan[24].

7.9 Veiligheidsaspecten

Mate waarin brand- en explosiegevaar bestaat, mate waarin de veiligheid van mens en dier wordt bedreigd door het gebruik van gevaarlijke stoffen[25].

---

23 Zie bijlage 4, inspraakreacties nrs. 22, 33.

24 Zie bijlage 4, inspraakreacties nrs. 4, 16, 26, 31, 32.

25 Zie bijlage 4, inspraakreactie nr. 2.

8. BESCHRIJVING VAN DE GEVOLGEN VOOR HET MILIEU

Het MER bevat ten minste: *een beschrijving van de gevolgen voor het milieu, die de voorgenomen activiteit, onderscheidenlijk de beschreven alternatieven kunnen hebben, alsmede van de wijze waarop deze gevolgen zijn bepaald en beschreven* (art. 41j, lid 1 sub e van de Wabm).

8.1 Algemeen

Bij de beschrijving van de gevolgen voor het milieu dient er rekening mee te worden gehouden, dat zij tijdelijk of permanent van aard kunnen zijn of zelfs pas op langere termijn geleidelijk waarneembaar kunnen worden. Ook dient onderscheid te worden gemaakt naar het optreden van effecten als gevolg van de inrichting van het terrein en effecten als gevolg van het gebruik en het beheer van het terrein. De te verwachten gevolgen voor het milieu zullen zo veel mogelijk in hun onderlinge samenhang moeten worden beschouwd.

Alleen als belangrijke verschillen tussen de alternatieven en varianten worden verwacht, moeten de effecten per afzonderlijk alternatief/variant worden beschreven. Bij geringe verschillen kan worden volstaan met een aanduiding daarvan. De omvang van het studiegebied wordt bepaald door de te verwachten reikwijdte van de effecten. Per milieu-aspect kan de omvang van het beïnvloedingsgebied verschillen.

Zoals reeds in par. 4.2 is aangegeven, dient bij het voorspellen van de milieu-effecten waar mogelijk rekening te worden gehouden met het feit dat te zijner tijd op het terrein Havelte-Oost een OOT zal worden ingericht.

In het MER zullen de gebruikte voorspellingsmethoden en -modellen moeten worden beschreven met de mate van betrouwbaarheid die aan deze methoden en modellen kan worden toegekend. Tevens zal een indicatie moeten worden gegeven van de variatie in de voorspellingsresultaten die kan worden verwacht als gevolg van onzekerheden en onnauwkeurigheden in de methoden en modellen. Bij onzekerheid over het optreden van effecten moet worden uitgegaan van de meest slecht denkbare situatie.

In dit verband wijst de Commissie op de reeks Voorspellingsmethoden m.e.r., die in opdracht van de ministeries van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en van Landbouw en Visserij is samengesteld.

Hieronder is aangegeven welke punten in het MER aan de orde dienen te komen.

8.2 Abiotische factoren: (geo)hydrologie, geomorfologie en bodem

- de aantasting van geomorfologische structuren, het natuurlijke micro- en macoreliëf;
- bodemaantasting, in de zin van verstoring van de natuurlijke profielopbouw, ophoging, afgraving, aantasting van veenvoorkomens en draslandsituaties;
- bodemaantasting in de zin van eutrofiëring (latrines e.d.) en verdichting (betreden, berijden);

- de aantasting van de huidige grond- en oppervlaktewatersystemen als gevolg van grondwaterstandsverlaging, ontwatering, de verwijdering of doorbreking van slecht doorlatende lagen, versnelde afvoer van oppervlaktewater; de effecten van wijziging in de grondwaterstand op naburige agrarische gronden[26] en effecten op grootte en richting van de diepe en ondiepe grondwaterstroming en de oppervlakkige afvoer of toevoer. In verband hiermee zullen ook de effecten stroomopwaarts moeten worden beschreven[27];
- te verwachten toekomstige vervuillingsbronnen van het grondwater (eutrofiëring vanuit bivakplaatsen, vervuiling door lekkage van olie, brandstoffen e.d.);
- beheersmaatregelen in verband met bodem- en grondwater.

In verband met het bovenstaande wil de Commissie nogmaals opmerken dat blijkens de beschikbare bodemgeschiktheidskaarten[28] het grootste deel van het studiegebied in de huidige situatie weinig of niet geschikt is voor de aanleg van het beoogde COT-minus. Bovendien wisselen de bodemkundige omstandigheden sterk op korte afstand, met name als gevolg van de aanwezigheid en de diepteligging van keileem. Dit heeft tot gevolg dat bij de inrichting omvangrijke grondverzetswerken zullen moeten worden gepleegd en ontwateringsmaatregelen moeten worden genomen. In verband hiermee zal het MER uitdrukkelijk aandacht moeten besteden aan:

- waar en op welke schaal ontwatering en profielingrepen zullen plaatsvinden bij de verschillende alternatieven
- de herkomst en de samenstelling (met name kalkhoudendheid) van het zand dat voor ophoging en aanvulling zal worden gebruikt
- waar af te voeren grond zal worden opgeslagen of aangewend
- hoe en op welke diepte de grond zal worden ontwaterd en wat daarvan de effecten op de omgeving zullen zijn (onder andere in verband met klink en verdere veraarding van het aanwezige veen; drooglegging van (tijdelijke) plassen)
- de mate van herstelbaarheid van deze ingrepen na beëindiging van het militaire gebruik.

8.3 Biotische factoren

8.3.1 Vegetatie

- beschrijving van vegetaties die zullen verdwijnen of worden aangetast, met speciale aandacht voor vegetaties die gevoelig zijn voor berijden, ontwateren en vergraven waaronder die van stuifzand, veen en heide; begroeiingen die zullen ontstaan resp. worden aangebracht;
- potenties voor natuurontwikkeling die door de voorgenomen inrichtingsmaatregelen of gebruiksactiviteiten verloren gaan resp. ontstaan;

---

26 Zie bijlage 4, inspraakreacties nrs. 13, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 37.

27 De invloeden op het hydrologisch regime dienen bij voorkeur modelmatig te worden beschreven.

28 Zie voetnoot 2.

- op vegetatiebeheer gerichte maatregelen die voor het toekomstige COT-minus worden overwogen.

8.3.2 Fauna

- mate waarin biotoopverlies en versnippering van biotopen optreden, voor welke kenmerkende en zeldzame diersoorten, daarbij ook in aanmerking nemend de effecten van de aantasting van de voedselbronnen;
- beheersmaatregelen in algemene zin, die ten behoeve van de fauna worden overwogen;
- mate waarin aantasting te verwachten is van bestaande ecologische relaties tussen het studiegebied en het omringende gebied. Te denken valt hierbij aan de relaties tussen broedgebieden en fourageergebieden en de relaties tussen overnachtingsgebieden en fourageergebieden;

8.4 Ruimtegebruik

Dit betreft zowel particuliere als niet-particuliere terreinen;

- gevolgen van ingrepen voor agrarische activiteiten, zowel huidige als toekomstige: versnippering van bedrijfseenheden en verandering van bedrijfsvoering en de daaruit voortvloeiende neveneffecten[29]: negatieve beïnvloeding van de voedingswaarde van het gewas, van de netto-productie, van doorsnijding van landbouwgronden en van de produktiviteit van het vee;
- gevolgen van ingrepen voor natuurbehoud, natuurbeheer en natuurontwikkeling;
- gevolgen van ingrepen voor de recreatie, zowel ten aanzien van de dag- als ten aanzien van de verblijfsrecreatie op verschillende niveaus van intensiteit;
- gevolgen van ingrepen voor de woonsituatie;
- gevolgen voor de waterwinning op korte en lange termijn (resp. 25 jaar en 50 à 100 jaar);
- effecten die ontstaan als gevolg van verkeerskundige maatregelen, bijvoorbeeld door het afsluiten van bestaande openbare wegen en/of het aanleggen van nieuwe wegen[30] (bijvoorbeeld het ontsluiten van de Johannes Postkazerne rechtstreeks naar de Rijksweg 32);

8.5 Landschap

- wijze waarop de militaire inrichtingskenmerken van de verschillende onderdelen van het oefenterrein (het vrije terreingedeelte, banenstelsel, rondweg, bivak- en opstelplaatsen, los- en laadplaatsen, verbindingsbanen en ongelijkvloerse kruisingen) in het bestaande landschap ingrijpen;

---

29 Zie bijlage 4, inspraakreacties o.a. nrs. 23, 24, 25, 26, 27.

30 Zie bijlage 4, inspraakreacties nrs. 2, 3, 16, 18.

8.6 Archeologie en historisch-geografische aspecten

- de gevoeligheid van archeologische en historisch-geografische elementen en structuren voor bepaalde ingrepen in het kader van de inrichting en het gebruik van het oefenterrein. Dit betreft zowel de aanleg van een free for all terrein als de aanleg van banen, het inrichten van bivakplaatsen, het ingraven van materieel en het graven van schuttersputjes (zie verder onder par. 5.4, inrichtingsaspecten);
- een opgave van elementen of structuren met een cultuurhistorische betekenis, die niet kunnen worden gespaard.

8.7 Geluid

Zowel voor de bestaande situatie (zie paragraaf 5) als voor elk van de te onderzoeken alternatieven voor de voorgenomen activiteit dient de geluidbelasting in en om het oefenterrein te worden vastgesteld.

De geluidbelasting dient afzonderlijk te worden vastgesteld voor geluiden gevolge van:

- a) alle militaire activiteiten in het oefenterrein, met uitzondering van de onder b) genoemde bronnen;
- b) de impulsbronnen, hieronder dient te worden verstaan het gebruik van explosieven in de meest uitgebreide zin, waaronder schieten.

Voor de bepaling van de geluidbelasting dient te worden uitgegaan van het oefenschema, COT-, EOT- en OOT-gebruik, op jaarbasis. Hieruit dienen die dag- (07.00 uur tot 19.00 uur), avond- (19.00 uur tot 23.00 uur) en nachtsituaties te worden gekozen, die maatgevend zijn voor een duidelijk beeld van het gemiddelde militaire gebruik van het oefenterrein. Tevens is het gewenst aan te geven met welke frequentie en mate deze gemiddelden mogelijk worden overschreden. Van vorengenoemde gebruikssituaties dient de geluidbelasting te worden bepaald voor het oefenterrein zelf en een ruim gebied daaromheen.

De geluidbelasting dient te worden bepaald volgens de voor dergelijke geluidsbronnen meest gebruikelijke methode.

De geluidcontouren dienen voor de verschillende situaties en alternatieven op zodanige wijze te worden vastgelegd, dat een goede onderlinge vergelijking mogelijk is. Contouren zullen moeten worden vastgesteld met 5 dB (A) verschil.

Met behulp van de aldus verzamelde geluidgegevens dient, voor zover dat tenminste mogelijk is, aan de hand van de op het moment van het onderzoek beschikbare literatuur te worden nagegaan waar en in welke mate men in de omgeving van het terrein hinder zal ondervinden van het geluid^[31] en waar en in welke mate de fauna in en om het terrein zal worden verstoord door het geluid.

---

31 Zie ook bijlage 4, inspraakreacties o.a. nrs. 1, 2, 4, 14, 17.

8.8 Trillingen

Er dient te worden nagegaan of door bodemtrillingen of schokgolven verstoring van mens en dier of schade aan gebouwen (bijvoorbeeld verzakking en scheurvorming)[32] e.d. kan ontstaan. Omdat een dergelijke onderzoek slechts indicatief kan zijn, vraagt een aanduiding van de mate van nauwkeurigheid hier speciale aandacht.

8.9 Veiligheids- en gezondheidsaspecten

Er dient een beschrijving te worden gegeven van de mate waarin brand- en explosiegevaar kunnen optreden (bijvoorbeeld ten gevolge van het gebruik van oefen-munitie) en wat de gevolgen kunnen zijn van het gebruik van gevaarlijke stoffen[33].

Tevens dient te worden aangegeven hoe in het algemeen de veiligheid van recreanten en passanten zal worden gewaarborgd (bijvoorbeeld maatregelen om te voorkomen dat op het terrein achtergelaten "losse flodders" schade aanrichten).

Ook dient te worden nagegaan of er sprake zal zijn van gevolgen voor de geestelijke en lichamelijke gezondheid van omwonenden van het COT-minus vanwege geluidhinder (zie ook par. 8.7). Indien hiervan daadwerkelijk sprake blijkt te zijn moet worden aangegeven of er bepaalde risicogroepen zijn, om welke aantallen mensen het dan zou gaan en welke maatregelen kunnen worden getroffen ter bescherming van de gezondheid van deze mensen[34].

8.10 Overige en indirecte gevolgen, gevolgen van secundaire activiteiten

- cumulatieve en synergetische effecten die kunnen worden verwacht vanwege het meervoudig gebruik van het terrein, inclusief militaire vliegbewegingen;
- indirecte en secundaire effecten die kunnen optreden, bijvoorbeeld vanwege mogelijke hinder door de aan- en afvoer van oefenende eenheden en het lossen en laden van materieel[35]. Eventuele maatregelen die deze effecten kunnen tegengaan of voorkomen;
- eventuele stuif- en stofhinder op en in de omgeving van het COT-minus, hierbij rekening houdend met het meervoudig gebruik van het terrein[36];
- effecten op de leefbaarheid in de omgeving[37], met inbegrip van de omringende dorpen.

---

32 Zie ook bijlage 4, inspraakreacties nrs. 4, 16, 26, 31, 32.

33 Zie ook bijlage 4, inspraakreactie nr. 2.

34 Zie bijlage 4, inspraakreacties o.a. nrs. 3, 16, 29, 32.

35 Zie bijlage 4, inspraakreacties o.a. nrs. 12, 24.

36 Zie bijlage 4, inspraakreacties nrs. 3, 4, 21, 25, 28, 34, 36, 37.

37 Zie bijlage 4, inspraakreacties o.a. nrs. 12, 27, 28, 29, 36.

9. VERGELIJKING VAN DE TE VERWACHTEN ONTWIKKELINGEN VAN HET MILIEU MET DE BESCHREVEN GEVOLGEN VOOR HET MILIEU VAN ELK VAN DE IN BESCHOUWING GENOMEN ALTERNATIEVEN

Een MER bevat ten minste: *een vergelijking van de ingevolge onderdeel d beschreven te verwachten ontwikkeling van het milieu met de beschreven gevolgen voor het milieu van de voorgenomen activiteit, alsmede met de beschreven gevolgen voor het milieu van elk der in beschouwing genomen alternatieven* (art. 41j, lid 1, sub f van de Wabm).

De alternatieven en varianten moeten, althans wat hun milieu-aspecten betreft, worden vergeleken, met als referentiekader de ontwikkeling van de bestaande toestand van het milieu zonder uitvoering van de activiteit. De kaders die de ruimtelijke ordening biedt en de normen en streefwaarden van het milieubeleid moeten een referentie vormen in deze vergelijking.

Presentatie van de milieugevolgen van de verschillende aspecten van de onderscheiden alternatieven in een tabel biedt een goede basis voor een onderlinge vergelijking van de alternatieven.

Een benadering per aspect en per alternatief is daarbij te prefereren.

Andere aandachtspunten bij dit onderdeel van het MER kunnen zijn:

- een beschrijving van de mate waarin de initiatiefnemer bij elk van de alternatieven denkt zijn doelstelling te kunnen verwezenlijken;
- een beschouwing over de positieve en negatieve gevolgen van ieder alternatief en de daarbij in het geding zijnde belangen;
- een voorkeursvolgorde van de alternatieven per milieu-aspect, waarbij afweging van ongelijksoortige milieu-aspecten dient te worden vermeden.

Op grond van de Wabm is de initiatiefnemer niet verplicht om in het MER kostenaspecten naar voren te laten komen. Toch zou een kostenvergelijking van de beschreven alternatieven in het MER kunnen worden opgenomen.

10. OVERZICHT VAN LEEMTEN IN KENNIS EN INFORMATIE, EVALUATIE ACHTERAF

Een MER bevat ten minste: *een overzicht van de leemten in de onder sub d en e bedoelde beschrijvingen ten gevolge van het ontbreken van de benodigde gegevens* (art. 41j, lid 1, sub g van de Wabm).

In het MER moet worden aangegeven welke van de gevraagde informatie niet kan worden geleverd en waardoor dit wordt veroorzaakt. Ook de betekenis van deze leemten voor de besluitvorming moet worden aangegeven. Daarnaast kunnen worden vermeld:

- onzekerheden en onnauwkeurigheden in de voorspellingsmethoden en in gebruikte gegevens (b.v. inventarisaties en karteringen);
- gebrek aan bruikbare voorspellingsmethoden;

- andere kwalitatieve en kwantitatieve onzekerheden met betrekking tot milieugevolgen op korte en langere termijn.

Het bevoegd gezag dient te zijner tijd een evaluatieprogramma op te stellen teneinde de voorspelde effecten met de optredende effecten te kunnen vergelijken. Dit houdt rechtstreeks verband met de taak van het bevoegd gezag om de effecten op het milieu te volgen en te kunnen voorzien in maatregelen voor eventuele bijsturing.

In het MER kan door de initiatiefnemer reeds een eerste aanzet worden gegeven voor dit evaluatieprogramma. Hierbij zullen dan in ieder geval de geconstateerde leemten in kennis en informatie kunnen worden betrokken.

De evaluatie kan worden gecombineerd met een programma van maatregelen voor controle en nazorg.

11. SAMENVATTING VAN HET MER

Een MER bevat ten minste: *een samenvatting die aan een algemeen publiek voldoende inzicht geeft voor de beoordeling van het milieu-effectrapport en van de daarin beschreven gevolgen voor het milieu van de voorgenomen activiteit en van de beschreven alternatieven* (art. 41j, lid 1, sub h van de Wabm).

In de samenvatting van het MER of van het ontwerp-inrichtingsplan als het MER daarin is opgenomen, zal kort en overzichtelijk de kern van de belangrijkste onderdelen van het MER moeten worden weergegeven:

- motivering van het doel en het belang van het voornemen;
- keuze en motivering van de redelijkerwijs in beschouwing te nemen alternatieven, waaronder het alternatief waarbij de beste bestaande mogelijkheden ter bescherming van het milieu worden toegepast;
- de besluitvorming waarvoor het MER dient en eerdere besluiten die beperkingen kunnen opleggen aan het voornemen;
- beschrijving van de uitgangssituatie van het milieu (mede ten behoeve van de evaluatie achteraf);
- een beknopte en zo objectief mogelijke beschrijving van de voorspelde effecten van de verschillende alternatieven;
- een vergelijkende beoordeling van de alternatieven tegen de achtergrond van normen en uitgangspunten van het milieubeleid.

Bijlagen
bij het advies voor richtlijnen
voor de inhoud van het milieu-effectrapport
Compagniesoefenterrein-minus Havelte

(bijlage 1 t/m 4)

VERZOEK OM ADVIES

Ministerie van Defensie

373-89	Ro/Sc/Pres
171-33	

Voorzitter van de Commissie
voor de Milieu-effectrapportage
Dr. H. Cohen
Postbus 2345
3500 GH Utrecht

Uw Brief

Uw Kenmerk

Ons nummer
MG89/1207

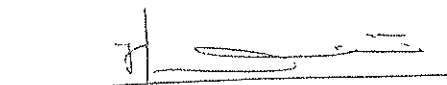
Datum
16 FEB. 1989

Onderwerp
Startnotitie
COT-Minus Havelte

Hierbij doe ik u toekomen 7 exemplaren van de "Nota van toelichting op het voornemen" tot inrichting van het toekomstige compagniesoefenterrein-minus Havelte (de startnotitie) zoals ik die heb ontvangen op 25.01.89 van de Eerstaanwezend-Ingenieur Directeur van de Directie Noord-Nederland (DGWT). Ik verzoek u, conform artikel 41 Wet algemene bepalingen milieuhygiëne, mij te adviseren inzake het geven van richtlijnen voor het op te stellen milieu-effectrapport.

De publicatie van genoemd voornemen in de Staatscourant zal plaatsvinden op 20.02.89. Voorts zal het voornemen rond diezelfde datum in enkele locale nieuwsbladen worden bekendgemaakt. Tot 20.03.89 bestaat voor een ieder de mogelijkheid om in te spreken. Ter ondersteuning hiervan zal op 23 feb. een voorlichtingsavond gehouden worden te Havelte.

De Staatssecretaris van Defensie,

J. van HOUWELINGEN

Bijlagen
7

Bezoekadres
Kalvermarkt 38

Doorkiesnummer
188183

BIJLAGE 1 (VERVOLG)

Ministerie van Defensie

Directie Gebouwen, Werken en Terreinen

COORDINATIE RUIMTELIJKE
ORDENING EN MILIEUZAKEN
DEFENSIE

Commissie voor de
Milieueffectrapportage
Postbus 2345
3500 GH Utrecht

Uw Brief

Uw Kenmerk

Ons nummer

Datum

Onderwerp

publicatie startnotitie
COT-minus Havelte

referte: brief van de staatssecretaris van defensie van 160289 nr MC89/1207

In afwijking van de aankondiging in referte is de publicatie van het voornemen tot het inrichten van een COT-minus bij Havelte pas op donderdag 23 feb 1989 in de Staatscourant verschenen en niet op 20 feb. Conform art 41n lid 1 van de Wet algemene bepalingen milieuhygiëne wijs ik U erop dat deze publicatiedatum een beperkte verschuiving inhoudt van de termijn waarbinnen uw commissie uw advies voor de richtlijnen dient uit te brengen. Ik meen er goed aan te doen u hiervan op de hoogte te stellen.

Hoofd Bureau Coördinatie
Ruimtelijke Ordening en
Milieuzaken Defensie,

Mr. J. J. Sybrandi

2	Commissie milieueffectrapportage
2	2 feb 1989
429-09	Ro
171-37	

Bijlagen

--

Bezoekadres

Kalvermarkt 38

Doorkiesnummer

188183

OPENBARE BEKENDMAKING IN STAATSCOURANT NR. 39 VAN 23 FEBRUARI 1989

Ministerie van Defensie

Milieu-effectrapport voor inrichting compagnies oefenterrein-minus Havelte

In het Structuurschema militaire terreinen is de behoefte aangegeven voor, onder meer, militaire oefenterreinen. Met de parlementaire behandeling van het structuurschema zijn de lokaties van de oefenterreinen inmiddels bepaald.

Ten noorden van Havelte zal een compagnies oefenterrein (COT)-minus worden ingericht. Voor de keuze van het gebied en de inrichting van het oefenterrein moet een milieu-effectrapport (m.e.r.) worden opgesteld. De Directie Noord-Nederland van de dienst Gebouwen Werken en Terreinen van het ministerie van Defensie zal, in samenwerking met provincies en gemeenten, aan de hand van dit milieu-effectrapport een inrichtingsplan opstellen.

Voordat het milieu-effectrapport wordt opgesteld, zal de staatssecretaris van Defensie richtlijnen vaststellen waaraan het rapport moet voldoen. Dit zal pas gebeuren nadat een commissie van deskundigen hierover heeft geadviseerd en nadat een ieder de gelegenheid heeft

gehad opmerkingen te maken over hetgeen in het rapport aan de orde moet komen. Het ministerie van Defensie heeft een startnotitie opgesteld waarin de plannen nader worden toegelicht.

Eventuele reacties dienen voor 20 maart 1989 schriftelijk te zijn ingediend bij het ministerie van Defensie, bureau CROMD, t.a.v. inspraak m.e.r. COT-minus Havelte, Postbus 20701, 2500 ES Den Haag.

Op 23 februari 1989 zal er in Zaal Scholtmeijer, Dorpsstraat 19a in Havelte om 20.00 uur een informatie-avond worden gehouden.

Van 20 februari tot 20 maart 1989 zal de startnotitie Havelte, waarin het voornemen tot inrichting van het oefenterrein is verwoord, tijdens kantooruren ter inzage liggen bij: Defensievoorlichtingscentrum, Korte Houtstraat 21, Den Haag;

het provinciehuis te Assen;
het provinciehuis te Zwolle;
het gemeentehuis te Diever;
het gemeentehuis van Havelte;
het gemeentehuis van Steenwijk.

De startnotitie COT-minus Havelte kan worden aangevraagd bij bureau CROMD, Postbus 20701, 2500 ES Den Haag of telefonisch 070-188182.

SAMENSTELLING VAN DE WERKGROEP VAN DE COMMISSIE
VOOR DE MILIEU-EFFECTRAPPORTAGE

De werkgroep van de Commissie voor de milieu-effectrapportage die het onderhavige advies voor richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport inzake de voorgenomen inrichting van een COT-minus te Havelte heeft opgesteld, staat onder voorzitterschap van dr. J.Th. de Smidt.

In de werkgroep hebben voorts zitting:

- drs. G.J. Baaijens, wonende te Dwingeloo
- lt.kol. b.d. W. Pera, wonende te Leiden
- ir. H. Rogaar, wonende te Wageningen
- prof.dr. J.A.J. Vervloet, wonende te Bennekom

Mr. E. van Rosmalen treedt op als secretaris van de werkgroep.

BIJLAGE 4

LIJST VAN INSPRAAKREACTIES

nr.	datum	Persoon of instantie	Datum van ontvangst Cie. m.e.r.
<hr/>			
1.	15-03-89	Gemeente Steenwijk, Steenwijk	15-04-89
2.	16-03-89	Gementie Diever, Diever	15-04-89
3.	09-03-89	Gemeente Havelte, Havelte	15-04-89
4.	13-03-89	Landbouwschap, Gew. Raad voor Drenthe, Assen	15-04-89
5.	13-03-89	Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland, 's-Graveland	15-04-89
6.	17-03-89	Milieuraad Drenthe, Assen	15-04-89
7.	17-03-89	Stichting Natuur en Milieu, Utrecht	15-04-89
8.	16-03-89	Directeur Landbouw, Natuur en Openluchtrecreatie in de provincie Drenthe, Assen; formele reactie	15-04-89
	17-04-89	Idem; inhoudelijke reactie	17-04-89
9.	21-03-89	Waterleiding Maatschappij Overijssel NV, Zwolle	15-04-89
10.	20-03-89	J.H. Derksema en A. Dolstra, Uffelte	15-04-89
11.	17-03-89	Hervormde Gemeente Havelte, Havelte	15-04-89
12.	18-03-89	R.H. Vis, B. Ham en J.Middelbrink, Darp	15-04-89
13.	18-03-89	H.A. Tibben, Wapserveen	15-04-89
14.	17-03-89	H. Tuin, Havelte	15-04-89
15.	19-03-89	H. Dirksen, Wapse	15-04-89
16.	15-03-89	H.R. Tjapkes, Darp	15-04-89
17.	17-03-89	Stichting Natuurvriendenhuizen en Kampeerterreinen, Hengelo	15-04-89
18.	19-03-89	H.P. van de Kamp, Havelte	15-04-89
19.	07-03-89	F.W. Beets, Havelte	15-04-89
20.	18-03-89	Oecumenische Gespreksgroep, Havelte	15-04-89
21.	16-03-89	Milieu Werkgroep Havelte, Havelte	15-04-89
22.	17-03-89	A. Kooi, Ierland	15-04-89
23.	15-03-89	J. Blok jr. en J. Blok sr., Wapserveen	15-04-89
24.	15-03-89	R. Schiphorst, Wapserveen	15-04-89
25.	15-03-89	L. Sol, Wapserveen	15-04-89
26.	15-03-89	G. Kuiper, Wapserveen	15-04-89
27.	15-03-89	J. Westenbrink en H. Westenbrink, Wapserveen	15-04-89
28.	15-03-89	W. Brals, Wapserveen	15-04-89
29.	15-03-89	Stichting "Nieuwe Wereld", Wapserveen	15-04-89
30.	08-03-89	J.K. Schipper, Darp	15-04-89
31.	10-03-89	F. Wit, Havelterberg	15-04-89
32.	13-03-89	M.J. Ekkelboom-Groen en J. Ekkelboom, Havelterberg	15-04-89
33.	10-03-89	Dr. S.L. Mansholt, Wapserveen	15-04-89

nr.	datum	Persoon of instantie	Datum van ontvangst Cie. m.e.r.
34.	14-03-89	A. de Boer, Kallenkote	15-04-89
35.	13-03-89	Vereniging vóór aktiviteiten, Havelte	15-04-89
36.	14-03-89	P.v.d.A. afd. Havelte, Wapserveen	15-04-89
37.	15-03-89	J. Middelbrink, Wapserveen	15-04-89
38.	16-03-89	H. Kruiter, Steenwijk	15-04-89